

Alain Lipietz

AZ ADÓSSÁGPROBLÉMA, EURÓPA INTEGRÁCIÓJA ÉS A VILÁGVÁLSÁG ÚJ SZAKASZA*

A piac összeomlása 1987 októberében és 1989-es megrázkódtatása arra engedett következtetni, hogy az 1929-es válság megismétlődésére van kilátás. Amikor a piac helyreállt, megkönnyebbült kiáltást lehetett hallani: „A válságnak vége!” Valójában a válság már több mint tizenöt éve tart. Az USA-ban a válsztási év csak elodázta a problémákat és jelenleg sok nehézséggel terhes, új szakaszba lépünk. Egy jól ismert, Gramscitól származó megállapítás szerint: válság az, amikor a régi haldoklik, de az új képtelen megszületni. „Régi” az a gazdasági berendezés, amely a koreai háború és a Pax Americana égisze alatt a fejlett kapitalista országok számára addig példátlan növekedést tett lehetővé. Ez a rend mostanra összeomlott, s már megkezdődött – próbálkozások és tévedések során át – egy új fejlődési modell, egy új nemzetközi rend keresése. Az 1987-es gazdasági válság pusztán csak rávilágított azokra az akadályokra, amelyek illuzórikussá tették a korábbi megoldási kísérleteket. Más szóval, a válság negyedik szakaszának kezdetét jelezte, melynek kontúrjai még bizonytalanok.

A válság kettős eredete

A háború utáni korszak sikerei két pilléren nyugodtak.¹ Egyrészt a kapitalista háttországokban többé-kevésbé megszilárdult a gépesítésen és a sajátos munkaszervezésen alapuló fejlődési modell, a taylorizmus és nagyon gyors hasznot eredményezett a termelékenység területén. Másrészt, ez a haszon részben felosztásra került a bérből élő népesség körében, a kollektív szerződések és a jóléti állam intézményeinek szoros hálózatán keresztül. Ezt, a néha fordizmusnak² is nevezett modellt a belföldi fogyasztás növekedése is alátámasztotta. A nemzetközi kereskedelem szintén növekedett, bár jóval lassabban, s így az 1960-as években az export és a belföldi termelés aránya minden idők legalacsonyabb szintjére esett vissza. Vitathatatlan termelési elsőbbségének köszönhetően az

* Megjelent a New Left Review 178. számában (1989. november–december), New Left Review Ltd., London (37–50).

USA az összes többi országot arra kényszerítette, hogy a dollárt univerzális fizetési eszközként ismerje el.

A hatvanas évek vége felé ez a rend felbomlott, mivel a taylorista munkaszervezésről – amely a termelőktől megvonta a termelési folyamat megszervezésébe és javításába való beleszólás jogát – bebizonyosodott, hogy egyre irracionálisabb. Az egyszerű emberek egyre hangosabb tiltakozása közepette a mérnökök és technikusok csak még költségesebb beruházásokkal tudták megállapítani a termelékenység növekedési ütemének csökkenését. Ez a profitráták csökkenését eredményezte, ami aztán a beruházások csökkenéséhez, a munkanélküliség növekedéséhez és a jóléti állam válságához vezetett. Röviden, ez „kínálati” válság volt, vagy marxista kifejezéssel élve „klasszikus válság”, melyet a tőke szerves összetételének növekedése és a csökkenő profitráta eredményezett.³

Ugyanakkor a multinacionális vállalatok termelő apparátusukat más kontinensekre telepítették, hogy tekintélyes megtakarításokkal növeljék a termelékenységet és a termelést alvállalkozásban számos harmadik világbeli országnak adták, így módon próbálva helyreállítani a jövedelmezőséget. A következő évtizedekben ezek lettek az „újonnan iparosodó országok” („newly industrializing countries” – NIC). A világkereskedelem sokkal gyorsabban kezdett növekedni, mint az egyes országok belső piaca és a kormányok egyre kevésbé foglalkoztak a kereslet és a kínálat területén egyaránt megnyilvánuló növekedés szabályozásával.

A hármás pólus – az USA, Nyugat-Európa és Japán – egyenlő és konkurens erővé vált. Az 1973-as olajsokk felgyorsította a nemzeti gazdaságok veszélyes összekapcsolódását azzal, hogy mindegyiket arra kényszerítette, hogy exportáljon, s így módon fizessen az olajért, mely aztán a „keresleti válság” kialakulásához vezetett.

Az első szakaszban, 1973–1979-ig, a régi „keresletirányítás” receptje tovább élt, mivel a szakszervezetek, kormányok és nemzetközi szakértők igyekeztek fenntartani a régi rendszert. Az egyesült államokbeli Federal Reserve Banknak az eurodollár-tartalékok növelésére irányuló lépése lehetővé tette, hogy elhalasszák a belső tartalékok kiegyenlítését és kifizessék az OPEC többleteit. Ezek a dollárok az újonnan iparosodó országokhoz kerültek, amelyek hiteket vettek fel abban a reményben, hogy kiegyenlíthetik adósságaikat az északra irányuló export segítségével, ahol a fogyasztás, bár felére csökkent tempóban, de továbbra is növekedett. A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD), a Háromoldalú Bizottság és a hét legnagyobb kapitalista ország vezetői gondoskodtak róla, hogy minden egyes pólus felváltva szolgáljon a világkereslet mozgatójaként.

A „kínálati” válság elhanyagolása azonban azt jelentette, hogy a világkeresletnek ez a közös erővel történő irányítása semmiféle látványos áttörést nem eredményezett. A jövedelmezőség tovább csökkent és a társadalmi konfliktusok képtelenek voltak megakadályozni az újraelosztásra váró haszon inflációs megsemmisülését. A kiegyensúlyozatlan gazdálkodást folytató vállalatok finanszírozására szánt dollártartalékok növekedésével egyidejűleg a dollár értéke zuhant, s tulajdonosaik az NSZK-márka és más valuták felé fordultak.

1979 a 180 fokos fordulat éve volt a szakértők és a kormányok számára egyaránt, akik úgy látván, hogy a „keresletirányítás” segítségével lehetetlen továbbra is fenntartani a növekedést, elhatározták, hogy helyreállítják a hitelezők bizalmát, akiknek a tőkéje kezdett elúszni. Megszigorították a hitelfeltételeket, hogy megszabaduljanak a fizetéképtelen vállalatoktól, s előnyben részesítették azokat a vállalatokat, amelyek versenyképesnek ígérkeztek. A kollektív szerződéseket és a jóléti állapotot „lebontották”, ily módon igyekezvén helyreállítani a nyereséget, s ezáltal a befektetéseket. A dzsungel átszervezésével a „természetes kiválasztódás” fog előtérbe kerülni, s a piac láthatatlan keze majd megoldást talál a válságra. A válságnak ez a második, monetáris fázisa, melyet a Federal Reserve Bank vezetett, három évig tartott és 1982 nyarán éppen hogy csak sikerült megállni a szakadék szélén. Az amerikaiakra mért takarékosági intézkedések kétségtelenül helyreállították a dollár hegemoniáját, de csak egy 1930 óta példátlan recesszió árán. Az összes többi kapitalista országnak is követnie kellett ezt a vonalat, mivel ki kellett egyenlíteniük – egymással rivalizáló recessziók útján – kereskedelmi számláikat és meg kellett akadályozniuk, hogy megtakarításaikat elvigyék a nagyon magas kamatlábak. A NIC-ek (újjonnan iparosodó országok) nagyon nehéz helyzetbe kerültek, amikor piacok nélkül találták magukat, éppen akkor, amikor adósságaik a legnagyobbak voltak.

A harmadik fázisban egyfajta középútnak lehettünk tanúi. A Federal Reserve részben megnyitotta a hitelek zsilipjeit, miközben az USA költségvetési hiánya megindította a belső keresletet. Az Egyesült Államok egy lassú, expanziós szakaszba lépett, s maga után vonta a világ többi részét is. De számos olyan okból, melyeket fontos megértenünk, ez nagyban különbözött a carteri évek expanziójától. Amint az első szakasz véget ért, két iskola jött létre és dolgozta ki politikáját a kínálati válság leküzdésére. Az ipari vállalatok egy része, különösen az USA-ban, Nagy-Britanniában és Franciaországban arra törekedett, hogy radikálisan csökkentse a munkaerő-költségeket oly módon, hogy megszüntették az alkalmazási biztonságot, a termelést a harmadik világba irányították és fokozták az automatizálást. Ez nevezhető a „rugalmas-liberális modell”-nek. Mások, főként Japánban, Skandináviában és az NSZK és Olaszország egyes területein, egy új „társadalmi szerződés” mellett döntöttek, amelyet magában a gyárrezslegben kell megtárgyalni, akár kollektív alapon (l. Svédország), akár individuálisabb jelleggel (l. Japán). A bérből életet felszólították, hogy csatlakozzanak a minőségért és a termelékenységért folyó harchoz. Hasonló módon megerősítették a vállalatok és az egyetemek közötti partnerkapcsolatokat nemzeti vagy regionális szinten (l. Emilia-Romagna). Ez nevezhető a „tárgyalásos részvétel modell”-jének.⁴

1. számú táblázat

Kiüttlanság a válságból az Egyesült Államokban

Ciklus	1948–66	1966–73	1973–79	1979–86
Profitráta	8,9	7,0	5,5	5,9
Beruházási ráta	3,6	4,4	3,5	2,9
Munkanélküliség	5,2	4,6	6,8	8,0

Ciklus	1948–66	1966–73	1973–79	1979–86
Termelékenység	2,6	1,8	0,5	0,9
GNP (bruttó nemzeti termék)	4,4	3,2	2,6	2,0
Reálbér	2,6	2,1	0,4	0,0

Az első három sor átlagos ciklikus rátát (%) mutat, a következő három sor pedig átlagos évenkénti növekedési rátát (%).

Forrás: J. Bowles, D. Gordon, T. Weiskopf tanulmánya, melyet az Amerikai Gazdasági Társaság (American Economic Association) 1987-es, Chicagóban tartott konferenciáján olvastak fel.

A második iskola politikájának viszonylagos sikere nyilvánvalóvá vált rögtön a második szakasz elején, amely az Amerika hanyatlását mutató 1. számú táblázatról leolvasható. 1980-ra Japán termelékenysége a termelés legnemzetközibb területein (gépkocsigyártás, elektronika) megelőzte az Egyesült Államokét. Amikor működésbe lépett a harmadik szakasz, az elvesztett versenyképesség, a növekvő költségvetési hiány és a túlértékelt dollár együttesen az USA kereskedelmi deficitjének ugrásszerű növekedését mozdították elő. Ezt a deficitet nem egyre több dollár kibocsátásával finanszírozták – és ez a második különbség a carteri évekhez képest –, hanem oly módon, hogy az államkincstár kölcsönöket vett fel a többlettel rendelkező országoktól (NSZK, Japán).

A harmadik különbség az volt, hogy a fegyverkezési kiadások és adók csökkentése okozta fellendülés munkahelyek millióit teremtette meg az Egyesült Államokban. De a kollektív szerződések és szociális transzferek szoros hálózatának hiányában ezek az állások rosszul fizetettek és könnyen megszüntethetők voltak, s az itt dolgozók a középosztály elhullajtott morzsáiból éltek.⁵ A közösségi alkalmazottak nagy száma – parkolóőrök, golfütővívők és gyorsbűfé-alkalmazottak – hangsúlyozottan az „1980-as évek Brazíliája” képet festik az USA-ról. A harmadik „világiasodás” során az amerikai gazdaság – beleértve az ipart is – kétségtelenül fellendült ugyan, de az egyre dráguló hitelek segítségével.

Ami a fejlődő országokat (NIC) illeti, azok továbbra is a dollárzónához kötődnek. Fejlődésük azonban a harmadik szakaszban élesen differenciálódott. Azoknak, melyek kockáztattak és az exportszektort fejlesztették, önellátásra törekedvén az élelmiszer-termelés területén és felfejlesztették az importot helyettesítő ipari tevékenységet (Dél-Korea, Tajvan), azoknak sikerült kihasználniuk az amerikai piac növekedését és eredményes lépéseket tettek adósságuk kiegyenlítésére.⁶ De azok, amelyek azért vettek fel kölcsönöket, hogy a jövedelmezőség szempontjából és társadalmi hasznosság tekintetében is kétséges vállalkozásokat finanszírozzanak, fulladozni kezdtek az új körülmények közepette még akkor is, ha pozitív kereskedelmi mérleggel rendelkeztek (Brazília: 12–14 milliárd dollár évente), amely az iparosodott országokba történő nettó többlettátvitelként értelmezhető.

A válság lényege

A harmadik szakasz végén a világhelyzet a következőképp ábrázolható: Washington fejlett haditechikát rendel a nyugati partvidéken található vállalatoktól. Ezek a vállalatok nyugatnémet szerszámgépeket vásárolnak, mérnöke-

ik japán gépkocsikat vagy koreai mikrokomputereket vesznek és borraalót adnak a „közösségi alkalmazottaknak”, akik aztán brazil cipőt vásárolnak. A szövetségi kormány, mivel a számláit a befolyt adókból képtelen kiegyenlíteni, újra kölcsönveszi a hiányzó dollárokat oly módon, hogy kincstárkötvényeket ad el a japán és német exportőröknek.

1987-ben az USA kereskedelmi deficitje 160 milliárd dollár volt, míg Japán többlete 96 milliárd (50 milliárd az USA-val szemben), az NSZK-é 65 milliárd dollár, az OPEC-államoké 26 milliárd dollár, az OPEC-en kívüli fejlődő országoké 36 milliárd dollár. Az utóbbiak folyó mérlege azonban (az adósságtörlesztéseket beleértve) mínusz 12 milliárd dollár. Az ázsiai „Négy Sárkány” fizetési mérlege 30 milliárd dolláros többletet mutatott az USA-val szemben, beleértve az adósságtörlesztéseket és a 22 milliárd dolláros deficitet is Japánnal szemben.

Az amerikai bankoknak növelniük kellett a reálkamatlábakat ahhoz, hogy megtérüljenek a harmadik világ be nem hajtható adósságai. A Federal Reserve hasonló lépéseket tett, hogy magához vonzza a többlettel rendelkező országok megtakarításait. A kamatlábak növekedése azonban megfullasztotta a gazdasági növekedést az egész világon. Amikor 1987-ben a németek és az amerikaiak között nézeteltérés támadt a kamatlábakat illetően, ez elég volt a beruházóknak ahhoz, hogy – most már az egyensúlyhiány tudatában – siessenek újra eladni részvényeiket. Ennek eredménye volt a tőzsdekrach.

Bizonyos borúlátó előrejelzésekkel ellentétben, a krachnak gyakorlatilag semmiféle hatása nem volt a „reálgazdaságra”, mégpedig két okból. Először is, a befolyásos pénzügyi körök úgy reagáltak az egész világon, hogy új pénzzel árasztották el a pénzügyi piacokat. Másodszor, nem csökkentették az USA-adminisztráció pénzügyi deficitjét.⁷ Ily módon a makrogazdaság konfigurációja 1988-ban szinte teljesen ugyanolyan volt, mint 1978-ban: költségvetési és monetáris gyengeség. A monetarizmusnak befellegzett, az expanzió biztosítva volt, de újra az infláció visszatérése fenyegetett. És természetesen továbbra is fennállt a világszámlák kiegyenlítetlensége, az USA deficitje pedig 10 milliárd dollárnál állapodott meg. 1988 folyamán a megoldást választási okokból egyszerűen halogatták, háttérben a növekvő kamatlábakkal. Tény az, hogy a válság negyedik szakaszára „jó” megoldást találni nagyon nehéz feladat.

A rövidlátó megoldás, melyet az ortodox közgazdászok és aktív politikusok javasolnak nem más, mint a számlaegyenlegek gyors orvoslása. „A harmadik világ és az USA vessenek véget annak, hogy a lehetőségeiket meghaladó módon élnek!” – így szól a refrén. „Vissza kell fizetniük az adósságukat. Amint ezt megteszik, a kamatlábak csökkenni fognak, s hamarosan talpra áll a gazdaság.” De ez nem más, mint a válság mibenlétének teljes félreértése. A harmadik szakasz végén már nagyjából kibontakoznak a kínálati válság megoldásának körvonalai. Többé-kevésbé pozitív módon – azaz a bérből élők számára többé-kevésbé előnyösen vagy hátrányosan, az NSZK és Japán által követett „részvételi modell”, vagy az USA-ban és Nagy-Britanniában elfogadott „rugalmas-liberális modell” eredményeként – a vállalatok ismét kielégítő jövedelemszerzési lehetőségekhez jutottak. A szűk keresztmetszet most már teljes egészében a kereslet oldalán található. A hitelezők támasztotta felhalmozódott követelések a

jövőbeli termeléssel szemben arra fogják kényszeríteni a világ nagy részét (a harmadik világot és az USA-t), hogy takarékosági intézkedéseket foganatosítsanak, melyek azzal, hogy visszafogják a világgazdaságot, lehetetlenné teszik az adósságok visszafizetését. Hadd magyarázom meg!

A probléma egyszerűen az, hogy az adósság visszafizetéséhez „nettó fizetési többletet” kell elérni, azaz kereskedelmi többletet az adósságrendezésen felül. Jedlicki 1984-es számításai szerint a harmadik világnak ahhoz, hogy (akkori) 600 milliárd fontot kitevő adósságát tíz éven belül kiegyenlítse, évi 124 milliárd fontos pozitív kereskedelmi mérleget kellene felmutatnia. Az utóbbi adat durván megegyezik az USA évi kereskedelmi deficitjének teljes összegével és ezt szükséges lett volna félretenni a harmadik világból származó importok fedezésére. Ez nem történt meg – Nyugat-Európa és Japán szerencséjére. Ma a harmadik világ adósságállománya több mint 1000 milliárd font és az USA évi deficitje meghaladja a 150 milliárd fontot; az évtized végére az USA külső adósságállománya megegyezik majd a harmadik világgal. Ezt a helyzetet a világ pénzügyi rendszere tovább már nem tolerálhatja. Ha a két adósság kiegyenlítését követelik (drákóian szigorú intézkedések árán), akkor Nyugat-Európa és Japán kénytelen lesz elfogadni a több száz milliárd dollár körüli évi deficitet a világ többi részével szemben. (A KGST-országok ebben a játékban nem érintettek.) Ez katasztrófális lenne a foglalkoztatásra nézve, s a legvalószínűbb eredménye a totális káosz.

Az adósság devalorizációja

Amint a kérdést világméretben vizsgáljuk – azaz a globális életszínvonal, a foglalkoztatási biztonság, a világbéke és a környezetvédelem szempontjából⁸ –, a makrogazdaság logikája – akárcsak a 30-as években – az adósság maximális devalorizációját feltételezi. Más szóval, az adósság lehető legnagyobb részét el kell engedni. Ez a folyamat, amely már elkezdődött, egy sor etikai, technikai és politikai kérdést vet föl. Először lássuk az etikai problémákat. Az adósságok „hivatalos elengedése” a jövőbeni hitelek szempontjából a megbízhatóság problémáját vetné fel, különös tekintettel arra, hogy elképesztő ötletnek tűnhet olyan hiteleket elengedni, amelyeket rosszul használtak fel. Humanitárius megfontolások alapján a legszegényebb nemzetek adósságait kellene legelőször elengedni. De elengedjék-e a diktatúrák adósságait is? Vagy éppen ellenkezőleg, a fiatal demokráciák, mint Brazília és Argentína, megfelelő jutalmazásban részesüljenek-e? És a legrázósabb kérdés valamennyi közül is, hogy mi legyen az USA adósságaival. A legvalószínűbb végkifejlet: az adósság részleges elengedését össze kell kötni az exportáramlás oly módon történő átalakításával, hogy azok az USA és a harmadik világ egyenlegét előnyösen befolyásolják.

Most rögtön jegyezzük meg, hogy a dollárnak a márkával és a yennel szemben történő leértékelésével az USA megőrizte a növekedést és részlegesen helyreállította versenyképességét, de mindenképp felére csökkentette dollár dominálta adósságát. Ami a többi harmadik világbeli országokat illeti, azok már annyira csökkentették importjukat (gyakran igen súlyos társadalmi követ-

kezmények árán), hogy kereskedelmi mérlegük szinte kizárólag attól függ, hogy mit importálnak tőlük a fejlett országok. Ezen országok számára az egyetlen megoldás az adósság devalorizációja, amit a hitelezők már elfogadtak, de melynek implikációit még törvénybe kell iktatni az adósok számára. Valójában, amikor a bankok az adósságok szürkepiacához fordulnak, akkor a devalorizációt a *bankközinek* nevezett tranzakciók során veszik tekintetbe. De még olyan tranzakciók esetén is, mikor az adósságot törzsrészcsevényekre vagy a *bankok és az adósok közötti* adósságlevelekre váltják, ritkán fogalmazódik meg egyértelműen, hogy a de jure adósnak nem kell a továbbiakban megfizetnie azt, amit a hitelező de facto veszteségnek könyvel el.

Ami az adósságelengedés „technikai” problémáját illeti, ennek természetesen a hitelező fennmaradása vonatkozásában van szerepe. Mi történik, ha a dollár újbóli esése, a kincstári kötvénypiac összeomlása és a harmadik világ adósságainak törlése miatt a devalorizáció általánossá válik? Amíg ezt a ma fikciónak tekinthető tőkét arra használják, hogy a világ bankrendszerét fenntartsák, addig fennáll a veszély, hogy csődbe mennek a nagybankok és bekövetkezik a pénzügyi rendszer általános összeomlása. A komoly adósságok limitált és ellenőrzött devalorizációja megnyugtatja az ügyfeleket – a Boston Bank méretű nagybankok ezért élnek vele. De ugyanaz a jelenség veszélyessé válik, ha korlátlan és általános, ezért tiltott a Citibank számára. A régi adósságot új adósságra vagy adóslevélre váltani a szürkepiacon leszámítolási kamatlábbal lehetséges Bolívia esetében, de nem Brazília és Mexikó esetében.

Ezek a problémák a politikai kapcsolatokban is tükröződnek. 1988 vége óta az északi elemzők és politika-kreálók többsége belátta a harmadik világ adósságai elengedésének szükségszerűségét a makrogazdaság és a humánium szempontjából. Az adósságok csendes, óvatos elengedése máris folyamatban van. Ennek a többségnek azonban még rejtve kell maradnia, mert a globális adósságelengedés egyszerűen pénzügyi válsághoz vezetne. Még a leszámítolási kamatlábbal történő általános értékpapír-swap elképzelését sem tudná a világ elitje elfogadni az adósság sújtotta harmadik világ együttes nyomása nélkül, melyet az északi szakszervezetek és a nemkormányiszintű szervezetek koalíciója is támogat. Csak ebben az esetben tudna az északi „rejtett többség” nyílt színre lépni.

Ilyen mozgatóerő azonban nem létezik, részben azért, mert délen az együttműködés hiánya tapasztalható és ami még rosszabb, az elitjükből hiányzik a meggyőződés. A jobboldali, sőt a középbalos kormányok is meglepő hajlandósága az adósságok visszafizetésére érthető, amennyiben tudjuk, hogy délen az erős elit frakcióknak (pénzügyi közvetítők, exportszektor stb.) valójában érdekük az adósság visszafizetése. Mi több, a nemfizetéssel járó politikai nehézségek gyakran az értelmiségiek fejében fogalmazódnak meg.⁹ Ezek a nehézségek meglehetősen reálisak, de legyőzhetők, ha a dél összefog, kihasználja az északon található rejtőzködő többséget és konkrét alternatívával áll elő.

A harmadik világ adósságainak gyors és átfogó devalorizációja valójában csak akkor lehetséges, ha egy nemzetek feletti pénzügyi intézmény legvégső hitelezőként működve kompenzálja azokat a bankokat, amelyek leírják a behajthatatlan követeléseket. Ez ugyanakkor nagy jelentőséget ad a Különleges Lehi-

vási Jogok (SDR) kérdésének. Amennyiben ez valóságos pénz lenne és a Nemzetközi Valutaalap bocsátaná ki a Keynes által Bretton Woodsban¹⁰ lefektetett alapelveknek megfelelően, az ilyen jogokat először kifizetetlen és kifizethetetlen adósságokkal lehetne helyettesíteni, majd később évente szétosztani a világ népességének növekvő szükségletei szerint. Ez végleges csapás lenne a dollár hegemoniájára, amely ennek következtében elveszítené kizárólagos világvaluta státusát. Egyáltalán, meddig kerülheti el az Egyesült Államok ezt a sorsot? Ez az a kérdés, amelyet az USA deficitjének kiigazítása felvet.

Az USA hegemoniájának a vége

Bármennyire is bosszantó látni, hogy az USA megússza azokat a takarékosági intézkedéseket, amelyeket a Nemzetközi Valutaalap oly könnyörtelenül rótt a harmadik világ országaira, továbbra is tény az, hogy egy ilyen adósságkiigazításnak mindenáron meg kell akadályoznia, hogy recesszió következzen be az Egyesült Államokban. Ha másért nem, hát azért, mert a nőknek, feketéknek és a latinoknak – röviden: az egész „harmadik világ”-nak magán az USA-n belül – kellene megfizetnie ennek az árát. Hovatovább egy egyesült államokbeli recesszió az ország importjának csökkenését is jelentené, ami kedvezőtlenül érintené mind Európát, mind Japánt, leginkább azonban a harmadik világ újonnan iparosodó országait, amelyeknek az USA a legjobb vásárlója.

A kettős cél tehát, úgy tűnik, a következő lenne: elengedni a harmadik világ adósságát és recesszió mentesen helyreállítani az egyensúlyt az USA és a kapitalista világ másik két pólusa között.¹¹ Washington először úgy próbálta meg helyreállítani az egyensúlyt, hogy a dollár 1985 szeptembere után történő leértékeléséről tárgyalt partnereivel (Plaza Egyezmény). De ez a megoldás egy sor ijesztő politikai és gazdasági problémához vezetett. Nemcsak hogy nem segítette elő az USA-deficit csökkenését a dollárzóna országai felé (innen Washington protekcionizmusa a harmadik világbeli szállítókkal, pl. Brazíliával szemben), hanem olyan kövekezménnyel is járt, hogy elsősorban a német és a japán hitelezők, látván dollár-követeléseik devalorizációját, ragaszkodtak ahhoz, hogy amerikai földön behajtható követelésekké konvertálják őket és magasabb kamatlábakat követeltek az USA kormányától vásárolt értékpapírok után. Most, jellemző módon nem több, mint néhány hétig tartják csak meg ezeket az értékpapírokat, mielőtt újra eladnák őket. A dollár elvesztette azt a képességét, hogy tartalék képzésére szolgálhasson.

Összegezve: az amerikai ipari hegemonia elvesztése a két Reagan-korszak előidézte helybentopogással egyetemben előrevetíti az amerikai pénzügyi hegemonia nyilvánvaló elvesztését. Washington és Bonn vitája, mely az októberi összeomlást kiváltotta, mintha csak az 1960-as évek brit minisztereinek a „zürichi gnómok”-ra szórt átkait visszhangozta volna a font sterling megingatásáért. Az elfolyó valuta nem maradhat univerzális fizetőeszköz.

Amerika kereskedelmi egyensúlyának recessziómentes helyreállítása egy olyan leértékelési kísérlettel, mint amilyen az 1986–87-es volt, bizonytalan kimenetelű lenne és veszélyekkel teli a világ gazdasági stabilitása szempontjából.

A mind társadalmi, mind gazdasági szempontból előnyös megoldás természetesen az lenne, ha sikerülne fellendíteni az importot Nyugat-Európában, Japánban és természetesen a harmadik világban. Valójában az USA adminisztrációja már felismerte, hogy Európának és Japánnak mozgató szerepe van, amikor 1987-ben véglegesen visszalépett a reagani gazdaságpolitikától és belátta, hogy az USA számára a megváltás a versenytársai részéről megnyilvánuló keynesiánus politikában rejlik. Később még visszatérünk az ezzel a stratégiával járó nehézségekre. 1988–89-ben azonban a legjelentősebb lépéseket a harmadik világ adósságválságának területén tették.¹³ Japán és az Egyesült Államok fokozatosan megáévtá tette azt a francia álláspontot, hogy a fentebb már megvilágított humanitárius, ökológiai és makroökonómiai okokból ezeknek az adósságoknak a lehető legnagyobb részét ténylegesen el kell engedni. Mitterrand már magáévtá tett egy két részből álló politikát: a legszegényebb országokkal szembeni állami követelések elengedését egy erősen leszámított adóslevél-swappal, melyet a Különleges Lehívási Jogok (SDR) finanszíroz, valamint magánhiteleket irányít Mexikó, Brazília és más „közepesen szegény” országok felé.¹⁴ Nyilvánvaló, hogy Franciaország azért vállalta a kezdeményezést, mert saját külső elszámolása világszinten egy „laza” keynesiánus politikától függött. Ráadásul a szocialistákra nyomást gyakoroltak a zöldek, az alternatívok és a kommunisták aktivistái is.

1988-ban a torontói gazdasági csúcstalálkozón az NSZK és Nagy-Britannia monetáris ortodoxiájának ellenére elfogadták a francia terv egyik részét. A másik része azonban továbbra is fontos elintézetlen kérdés maradt. Ugyanazon év végén Japán elfogadta az értékpapír-swapról szóló elgondolást és felajánlotta, hogy saját yen többleteivel segíti az általa kiválasztott harmadik világbeli országokat ennek finanszírozásában. Ez az álláspont sokban hasonlított a Marshall-tervhez: egy újonnan hegemoniára szert tett ország segíti jövődő vásárlóit a saját fizetőeszköze segítségével. A nagy fordulópont azonban 1989-ben következett be a Brady-nyilatkozattal, amikor az USA kormányzata is elfogadta a franciák „közepesen szegény országok”-ra vonatkozó tervezetének első aspektusát. Most már elfogadottá lett, hogy az adósoknak nem kell megfizetniük a magánadósságokat, mivel erre drámai következmények nélkül képtelenek lennének. De Brady nem tette magáévtá a francia terv második aspektusát: nevezetesen azt, hogy a Nemzetközi Valutaalap a Különleges Lehívási Jogok (SDR) segítségével finanszírozzon egy globális adósság-swapot. Ellenkezőleg, azt javasolta, hogy a swapokat maguk a magánbankok finanszírozzák, méghozzá esetről esetre, de az első világ fizetőeszközei által finanszírozott nemzetközi alap biztosítéka alapján.

Az USA álláspontjának magyarázata világos. Először is, az Egyesült Államok részben maga is csatlakozott a „gyenge”, eladósodott országok sorához. Másodsor, még mindig próbálta megvédeni a dollár privilégiumát a Speciális Lehívási Jogokkal szemben, s így vonakodott elfogadni egy új, Bretton Woods jellegű globális egyezményt a nemzetközi pénzügyi rendszeréről. A német-angol és a francia álláspont közötti középutas elképzelést végül is az 1989-es párizsi csúcson fogadták el. Ez azonban egy meglehetősen nem kielégítő és irreális opció volt. Egyrészt a bankok, a már említett okok miatt, nem hajlandók

az adósságok szürkepiacán érvényes jelenlegi leszámítolási kamatláb mellett belemenni egy *globális* swapba, mert a veszteségeik túl nagyok lennének. Másrészt viszont egy *marginális* swap elégtelen lenne és alig javítana az adósok helyzetén, mivel az elengedett rész az adósságoknak épp abból a részéből kerülne ki, melyet az adós már úgysem fizet. Ahhoz, hogy hatékony legyen, a swapnak az egész adósságra ki kellene terjednie, magasabb leszámítolási kamatlábbal, mint ami a szürkepiacon de facto érvényes. Ráadásul a szürkepiacon használt leszámítolási kamatláb a mércéje annak, hogy egy ország éppen mennyire képes teljesíteni adósságfizetési kötelezettségeit.¹⁵ Ez egy olyan változó, amely a makroökonómiai helyzettől és mindenekelőtt attól függ, hogy észak mennyire hajlandó többet importálni délről, mint amennyit exportál. Ez visszavezet minket az észak-észak közötti makroökonómiai problémához: ahhoz, hogy az európai és a japán import önkéntes növelésén keresztül nehezen valósítható meg az USA deficitjének recessziómentes kiegyenlítése.

Európa felelőssége

Japán az utóbbi időben lényeges erőfeszítéseket tett ebben az irányban: felértékelés, a közmunkálatok költségvetési deficitjének emelkedése, béremelések és kamatlábcsökkenés. De nem valószínű, hogy Japán, egy öregedő, közepes méretű ország, mely túlságosan jól el van látva ahhoz, hogy saját belső keresletére támaszkodjon, valaha is fontos import-pólussá válhat. Ezért aztán minden tekintet Európa felé fordul.

Nyugat-Európa, népesség és gazdagság szempontjából a világ legnagyobb piaca, a válság bekövetkezte óta egyúttal a legnagyobb stagnáló pólus is; ez az egyetlen fejlett kapitalista régió, ahol a demográfiai stabilitás ellenére a munkanélküliség nagyon magas maradt. Ez a paradoxon egyáltalán nem a technológiai és társadalmi innovációra való képtelenség következménye, amint azt az NSZK és Olaszország példái mutatják, de Nyugat-Európa egészét tekintve semmiféle olyan speciális külkereskedelmi kényszererő sem, amely tiltaná a keresleti politika alkalmazását. Valójában, mint azt a 2. számú táblázat világosan mutatja, a nyugat-európai gazdasági integráció egyik fő eredménye (mind az EGK-n belül és kívül) az önellátásra törekvés egyre növekvő tendenciája, beleértve az energiát és az élelmiszert is. Világviszonylatban Nyugat-Európa egy többlettermelő pólus, ahol az NSZK hatalmas pozitív mérlege elsősorban az Európán belüli kereskedelem eredménye.¹⁶ Egyetlen pillantás az utóbbi idők számadataira elegendő ahhoz, hogy lássuk, csupán azoknak az országoknak sikerült elkerülniük a stagnálást és a munkanélküliséget, amelyek nem tagjai a Gazdasági Közösségnek: Svájc, Ausztria, Svédország és Norvégia.¹⁷ Nincs európai gazdasági betegség, de van súlyos EGK probléma.

Növekedés és munkanélküliség a '87-es összeomlás előtt: „az EGK hatás”

Ország	Munkanélküliségi ráta (1987 nyara)	Ipari növekedés (1987 nyara, 1980=100%)
Japán	2,8	125,8
USA	5,8	120,6*
Svédország	1,6	120,0
Norvégia	1,9	120,0
Franciaország	10,8	104,0
NSZK	7,0	111,0
Nagy-Britannia	9,7	115,3*
Olaszország	10,5	98,3

Forrás: OECD, OFCE

* Az 1980-as összehasonlítási alap hamis képet fest e két ország becsült teljesítményéről, melyeket a „monetáris sokk” 1979 végén ért (1979 és 1980 között – 10%).

A Közös Piac, mint szabadkereskedelmi zóna közös szociálpolitika nélkül aligha akadályozhatta meg, hogy a fordizmus aranykorába lépjen, mivel a régió valamennyi országa egyidejűleg a fejlődő belső piacok politikáját követte. A kereskedelmi mérlegeik kiegyensúlyozatlanságát időről időre a gazdaság „megnyugtatóására” irányuló rövid távú intézkedésekkel vagy leértékelésekkel orvosolták és néha „mentesítő záradékokat” hivatkoztak segítségül, hogy a protekcionizmus egy bizonyos mértékét helyreállítsák. Az 1970-es években azonban, amikor a gazdaság nemzetköziesítése szította a tagállamok közötti gazdasági háborút, fokozatosan felhagytak a manőverezés ilyen lehetőségeivel. Mivel egyik országnak sem volt meg a lehetősége, hogy paritását az európai pénzügyi rendszer szabályai szerint módosítsa, nem volt más választásuk, mint hogy „kompetitív takarékosági intézkedéseket” vezessenek be kereskedelmük kiegyensúlyozására. „Mindegyiknek kevésbé gyorsan kell növekednie, mint a szomszédjának”: nem kell játékelmélet-specialistának lenni ahhoz, hogy az ember megértse, mi lesz a végeredménye ennek a stratégiának.¹⁸ EGK partnereivel, amelyek arra kényszerültek, hogy deficitjüket az NSZK viszonylatában figyeljék, egész Európa belső stagnálásra kárhoztatott és nincs abban a helyzetben, hogy a világ „mozdonyának” szerepét játssza, amit másutt elvárnak tőle.¹⁹

A valóságban Nyugat-Európa növekedését szigorú korlátok közé szorítja legversenyképesebb és ezáltal a legtöbb többletet termelő gazdaságának – a Német Szövetségi Köztársaságnak – gazdasági növekedése. Mégis, a második szakasz kezdete óta egyfolytában és valószínűleg a kulcsfontosságú Szabad Demokrata Párt nyomására, mind a bal-, mind a jobboldali nyugatnémet kormányok a pénzügyi, költségvetési és a szociális „ortodoxiát” választották a majdnem 10%-os munkanélküliség ellenében. Ellenvetésként felhozható, hogy a „lassú, de biztos” növekedés választása Bonn magánügye és ennek igazolásául elég utalni a demográfiai implózió jellemezte időszakra, amelybe éppen most lépett az ország. Ez mind igaz. Mindazonáltal az Európai Pénzügyi Rendszer (EMS) és a Közös Piac mechanizmusainak működése folytán az NSZK hegemoniája lehetővé teszi, hogy egész Európa pénzügyminisztereként

szerepeljen. Nem lévén hajlandó stimulálni a belső növekedést, sem munkásainak szabad idejét még nagyobb tempóban növelni, sem pedig elfogadni partnerei kompetitív leértékeléseit, arra ítéli az utóbbiakat, hogy a stagnálás és az NSZK-val szembeni deficit között ingadozzanak. Más szóval, saját maga számára tartalékolja partnerei piacait és igyekszik hatalmas felvevő piacokként használni őket saját termelése számára. Azzal azonban, hogy megakadályozza partnereit az említett piacok növelésében, egy közepes lefutású zsákutca-szituációt teremt. 1992 után, amikor az egyes országok már indirekt protekcionista lépésekhez sem fognak tudni folyamodni, hogy importjukat kontrollálják a nyugatnémet kormány politikája még passzívabb szerepre fogja kárhozatni Európát.

Ha mélyebbre ásunk, a probléma abból a tényből ered, hogy a „kínálati válságra” különböző megoldásokat választó régiók egyazon kereskedelmi térségen belül, de külön nemzeti egységekként léteznek, különállóan szabályozzák saját szociálpolitikájukat, és intézik saját fizetési kötelezettségeiket.²⁰ Egyrészt az NSZK, Hollandia és Észak-Olaszország elfogadták a növekvő versenyképesség stratégiáját, mely munkásaik képzettségén és a „tárgyalásos részvétel” elvén alapul. Másrészt Nagy-Britannia, Spanyolország és Dél-Olaszország az alacsony bérek és „rugalmas” munkaszerződések kártyáját játszották ki. Ilyen körülmények között a magasabb bérekért és/vagy a rövidebb munkaidőért folyó tárgyalásokat (ami az első csoport országaiban a munkások részvételét jellemzi) korlátozza a második csoport versenye. Innen ered a régiók közötti véget nem érő harc az egységyi termékre jutó legalacsonyabb munkaerőköltségért, mely mind az EGK globális többleteit, mind a magas belső munkanélküliséget eredményezi.

A csapdából kitörni, Európát jólét és szabad idő tekintetében felvirágoztatni – egy új világméretű egyensúly érdekében egy kis deficitet is engedélyezve – csak az intézményes mechanizmusok alapos átszervezésével lehet. Nem elegendő az 1993-as egységes piacra számítani, vagy egy közös fizetőeszköz, az ECU létrehozására: ez *fuite en avant* kiiktatva e bonni recessziós politika elleni utolsó védőbástyákat, csak még inkább súlyosbítani fogja a gyógyításra váró betegséget. Ellenkezőleg, a lovat még egyszer a kocsi elé kell fogni: a társadalmi fejlődés közös politikáját a szabályozók, pénznemek és piacok standardizálása elé kell helyezni. Ezen cél eléréséhez két, egymást kiegészítő út vezet: a) A deficitese országoknak bizonyos manőverezési teret kell kapniuk, hogy fegyorsítsák növekedésüket, és hogy a munkaidő csökkentésével leküzdjék a munkanélküliséget. Ehhez a nemzeti pénzügyek irányításának nagyobb autonómiájára van szükség és arra a lehetőségre, hogy „mentesítő záradékokat” hívjanak segítségül abban az esetben, ha a túlon túl „nagylelkű” szociálpolitika a kereskedelmi egyensúlyt komolyan veszélyeztetné. Konkrétabban: bármiféle lépést, amely a közös, külső fizetési eszköz (ECU) megteremtésére irányul, az ECU és a nemzeti valuták közötti átváltási arány nagyobb flexibilitásának kell kísérenie.²¹ b) Európának közös szociálpolitikával kellene rendelkeznie, beleértve a deficit-zónákba irányuló strukturális transzfereket és a kínálati válság megoldására irányuló pozitív megoldások („tárgyalásos részvétel”) elfogadását is. A mezőgazdasági közös piac volt a prototípusa egy ilyenfajta transznacioná-

lis és strukturális szociális kompromisszumnak. Azok a mechanizmusok, amelyek e politika megvalósítására választottak (ártámogatás a termékekre, nem pedig jövedelemkiegészítés a farmereknek) hosszú távon ellentétes hatásúnak bizonyultak, s ezen a téren egyre sürgetőbbé vált a reform. Nem indokolt azonban, hogy európai méretekben mellőzzék a garantált társadalmi jövedelem jelenlegi elvét; ez csak Európa konzervatív erőit háboríthatja fel, amelyek szégyentelenül manipulálják az urbánus előítéleteket egy „archaikus és haszontalan parasztság ellen, mely elsikkasztja az iparra szánt pénzeket”. Ha a mezőgazdaság kemény tárgyalások arénája, ez nem azért van, mert a parasztságnak veleszületett tulajdonsága a szűklátókörűség, hanem azért, mert a transznacionális strukturális politika és a szociálpolitika kísérleti alanyául szolgált.

A fentiek után további lépésre van szükség ahhoz, hogy Európa visszanyerje kezdeményezőképességét, hogy biztosítsa a prosperitást és a teljes foglalkoztatottságot, hogy együtt fejlődjön a harmadik világ országaival, részt vegyen egy új nemzetközi pénzügyi rendszer alapjainak lefektetésében, és hogy hozzájáruljon az amerikai kereskedelmi egyensúly fokozatos helyreállításához. E további lépés az, hogy le kell fektetni egy intézményesített transznacionális kompromisszum alapjait a termelési és jövedelmi normák, az egész Európát érintő szabályok és szabályozók rendszere, valamint a lakosság és kollektív szerződések vonatkozásában. Ezeknek a normáknak kettős céljuk lesz: a) közös, középható küszöbök kialakítani az órabérek, a munkaidő és az ökológia védelme szempontjából; a menedzserrétegeket és a kormányzatot bevonni a foglalkoztatással kapcsolatos feladatok megoldásába; minden régióban arra készíteni a menedzsereket, hogy a „kínálati válság” megoldására a „tárgyalásos részvétel” legprogresszívabb formáját válasszák; b) kialakítani a rendszeres áramlást a leggazdagabb régiókból a legszegényebbek felé a jóléti és strukturális kiegyenlítődes finanszírozása céljából, ilyképp találva megoldást a „keresleti válságra”.

Ha ezekre a kezdeményezésekre nem kerül sor, akkor az lesz a legjobb minden egyes európai ország számára, de a világ gazdaság számára is, ha az interdependencián belül visszatérnek az autonómiához. Itt egyetlen ország, nevezetesen Svédország tűnik ki a válságból való kivezető út megmutatásában, anélkül, hogy valaha is igazán belekerült volna. De olyan helyzetben lesznek-e Európa társadalmi erői a jelen időszak és 1992 között, hogy elvethessék „a Közös Piac Európa ellen”²² koncepciót, amelynek kiteljesedésében látják a liberális-konzervatívok és a nem gondolkodó újságírók minden baj gyógyírját? Az európai baloldal és a zöldek győzelme az 1989-es európai választásokon felvillantanak némi reménysugarat.

Jenei Gabriella fordítása

Jegyzetek

- ¹ A háború utáni gazdasági rend és a válság három szakaszának részletes elemzése céljából lásd: A. Lipietz, *Mirages and Miracles: The Crisis of Global Fordism*. Verso, London, 1987; A. Brender, *Un choc de nations*. Paris, 1988; Glyn /Hughes/Lipietz/Singh, „The Rise and Fall of the Golden Age”, Marglin (szerk.): *The Golden Age of Capitalism*, Oxford, hamarosan megjelenik.
- ² A francia „regulációs iskola” szerint. Alapvető bemutatását lásd: pl. Lipietz, „Reflexion autour d'une fable”, *Couverture Orange*, CEPREMAP 8530 sz. angolul: *Studies in Political Economy* 1988/26.
- ³ Lásd: Lipietz, „Derrière la crise: la tendance à la baisse du taux de profit. *Revue Economique* 2. sz. 1982. március
- ⁴ A válságból kivezető út modelljének sokféleségét lásd: P. Messine, *Les Saturniens*. Paris, 1987 és D. Legorgne és A. Lipietz, „New Technologies” New Modes of Regulation: Some Spatial Implications”. *Society and Space* 1988/6. kötet.
- ⁵ 37 millióan (a bérből élők egy harmada) az USA-ban nem rendelkezik társadalmi biztosítással.
- ⁶ Nem meglepő, hiszen Tajvannak és Dél-Koreának előnyére szolgált a második világháború utáni földreform és lépéseket tettek a születésszabályozás irányába.
- ⁷ A csőd utáni első két hónapban a kormányzat és a Kongresszus a költségvetési deficit kismértékű csökkentéséről tárgyalt. Egy évvel később kiderült, hogy az éves deficit 155 milliárd dollárra *emelkedett*.
- ⁸ Az ökológiai válsággal ez a tanulmány nem foglalkozik. Valójában ez a fordizmus, a sztálinizmus és a válság megoldását célzó kísérletek, nevezetesen a produktivizmus közös jellemzőinek a következménye. Az 1970-es évek elején, a fordista periódus végén megszületett a produktivizmus korai következményeinek kritikája és a társadalmi mozgalmak bizonyos szabályozást eredményeztek. De a válság második és harmadik szakaszának deregulációs mozgalmak felgyorsították a katasztrofális végkifejlet bekövetkeztét: az ózonréteg pusztulását, az üvegházhatást és a súlyos ipari szerencsétlenségek bekövetkeztének növekvő statisztikai lehetőségét (Bhopal, Csernobil, Basle stb.). Ez az új kényszer, mely ugyanolyan, mint a „Nagy Pestis Válság” az európai feudalizmus utolsó szakaszában (14. század közepétől a 15. századig), elsöprő jelentőségű lesz a jelenlegi válságból kivezető *végleges* megoldás megtalálásában. Lásd: Lipietz, *Choisir L'audace. Une alternative pour le XXI^e Siècle*, Paris, 1989.
- ⁹ Ezen a ponton egyetértek Jeffrey Sachs megállapításával (*Folha de Sao Paulo*, 1988. december 9./ „Sajnos Brazília, Argentína és más országok vállalkozói elitje úgy tartja, hogy szembeszállni a bankárokkal olyan merész dolog lenne, hogy végül az adósság kérdésében még konzervatívabb álláspontot tennének magukévá, mint maguk a hitelezők.”
- ¹⁰ A nemzetközi likviditás problémájáról szóló keynesi nézetek fontosságáról lásd az M. Zerberó szerkesztésében megjelent kollektív munkát: *Keynesianisme et sortie de crise*, Paris, 1987.
- ¹¹ Az USA-ra vonatkozóan hasonló nézeteket vall S. Marris, *Deficits and the Dollar: World Economy at Risk*. Washington, 1985. Marris volt az OECD főtanácsadója a válság első, keynesianus szakaszában.
- ¹² A Mitsubishi Bank szerint a japán beruházók birtokában levő értékpapírok forgalmi rátája az 1984-es, 1,3-ról 1987 első nyolc hónapjában 9,8-ra emelkedett.
- ¹³ E fontos lépés diplomáciai aspektusairól lásd: F. Came, »Les dessous du Sommet de Paris«. *Liberation*, 1989. július 18.

- ¹⁴ E terv első és ambiciozussabb változatát mutatja be. A. Lipietz, *Mirages and Miracles* című munkája, melynek francia kiadása 1985-ben jelent meg.
- ¹⁵ Ezt a megállapítást a liberális közgazdászok fogadják el. Az egyik fontos következmény az, hogy az adósságlevél-swap, ha nem megfelelő leszámítolási kamatlábbal történik, újabb leszámítolást indukálna az értékpapírok szürkepiacán – innen az, hogy nagyon fontos egy nemzetközi tőkebiztosíték.
- ¹⁶ Lásd: A. Lipietz, »L'intégration du bloc européen: une solution pour la crise du modèle de développement d'Après-Guerre?« Nyolcadik Brazil Közgazdász Kongresszus, Porto Allegre 1989. szeptember 19–22.
- ¹⁷ A különböző munkanélküliség-ráták mélyebb elemzése végett lásd még: *Why Some Peoples Are More Unemployed Than Others?* Verso, London, 1986.
- ¹⁸ Erről a perverz „szegényítsd el a szomszédodat” mechanizmusról és annak a franciaországi, 1981–83 közötti, baloldali keynesianus politikára gyakorolt hatásáról lásd: Lipietz, *L'audace et l'enlisement: Sur les politiques économiques de la gauche*. Paris, 1984. A „növekedj lassabban, mint a szomszédod” irányelvét 1983-ban fogalmazta meg Jacques Delors pénzügyminiszter.
- ¹⁹ Több okból Nagy-Britannia és Spanyolország tekintélyes kereskedelmi deficitet hagytak jóvá 1987–1989 között – 1–3 milliárd font havonta az olaj-exportáló Nagy-Britannia esetén. De a német zsandár hamarosan arra fogja kényszeríteni, hogy takarékosági intézkedéseket vezessen be.
- ²⁰ Lásd: D. Leborgne és A. Lipietz, „Pour éviter l'Europe a deux vitesses” című tanulmányát, melyet a Munkaügyi Közgazdászok Európai Szervezetének 1989 szeptemberében tartott torontói konferenciáján olvasott fel. A konferencia elnevezése: Európai integráció a 90-es években: egy New Deal esélyei.
- ²¹ Az ECU megerősödése nagyon kívánatos abból a szempontból, hogy megvédjék az európai fizetőeszközöket a lebegő tőkék spekulatív mozgásától.
- ²² Michel Rocard egy (régén elfelejtett) könyvének a címe (*Common Market against Europe*. Paris, 1973).

Rezime

Problem zaduženosti, evropska integracija i nova faza svetske krize

Elejn Lipic u svom kritičkom radu o zbrci u svetskoj privredi ukazuje na to kako su najsiromašnije zemlje u kontekstu svetske kapitalističke privrede dovedene u situaciju da subvencioniraju banke najbogatijih. Nakon analize prve tri faze krize, pa i četvrte, sadašnje faze, on zaključuje da bez rešavanja problema dugova Trećeg sveta nema izlaska iz nove faze svetske krize. Proces devalorizacije duga, koji je već počeo, povlači sa sobom niz etičkih, tehničkih i političkih problema i tragajući za rešenjem, autor ih analizira. Analizirajući činjenice i procese koji su doveli do kraja hegemonije SAD, on ističe odgovornost Evrope u stabilizaciji svetske privrede.

Summary

The Debt Problem, European Integration and the New Phase of World Crisis

Alain Lipietz in his critical survey of the disorder in the world economy shows how the poorest countries in the context of the world capitalist economy have been made to subsidize the banks of the richest. After analysing the first three phases and the fourth, actual one of the crisis he assumes that without solving the Third World debt problem there is no way out from the new phase of the world crisis. The process of devalorization of the debt, which has already begun, poses series of ethical, technical and political problems, and searching for solution the Author discusses them all. Analysing the facts and processes that have led to the end of US hegemony, he points out Europe's responsibility for the stabilization of the world economy.